

yahudi ferisîler ile katolik kilisesi bağlamında ortodoksi ve heresi

Hakan OLGUN

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Tarihte ortodoks inanç ve tutumlara yönelik bütün eleştiri ve karşı koyuşlar söz konusu ortodoks merci tarafından sapkınlıkla suçlanmıştır. Dinler tarihi araştırmalarında Buddha, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gibi öncü figürlerin, muhatap oldukları kurulu dinî düzenler tarafından hep sapkınlıkla suçlandığı görülmüştür. Buddha, Hinduizm'in Brahmanik kast sistemi ve kurban ritüeli gibi inanç ve uygulamalarını eleştirmiştir. Hz. İsa dinin şekilsel hukuk kodlarının uygulanmasını manevi olgunluğa üstün tutan anlayışa karşı durmuştur. Hz. Muhammed şirke karşı tevhid inancını yüceltmıştır. Bu figürlerin her biri kendi dönemlerindeki ortodoks gelenek ve inanç yanlıları tarafından sapkınlık, delilik ve büyücülükle suçlanmıştır. Dolayısıyla bütün din ve mezhep kurucularının alternatif öğretileri ortodoksi tarafından heretiklik ve heterodoks akımlar olarak değerlendirilmiştir.

Kurulu dinî düzenler ile bunlara muhalif söylemlerin tanımlaması sürecinde din bilimleri araştırmalarında ortodoksi, heresi ve heterodoksi gibi kavramlara baş-

vurulmaktadır. Yunanca bir kavram olan “heresi”nin kökeni *hairein* kelimesidir. Bu kelime “seçmek” ya da “tercih etmek” anlamına gelmektedir. Bu durumda “heretik”, bir kişinin herhangi bir görüşü, bireysel tercih özgürlüğü ile seçmesidir. Elbette bu seçim durumu bir diğer doktrinin reddedilmesini gerektirebilecektir. Hatta reddedilen doktrin kurumsal bir dinî otoritenin öne sürdüğü inanç esaslarından olabileceği gibi seçilip kabul edilen inanç esasları ise aynı otoritenin reddettiği bir doktrin olabilmektedir. Yine Yunanca bir kavram olan heterodoksi sözcüğü içindeki *hetero* kökü “diğer” veya “farklı” anlamındadır. Sözcüğün ikinci kısmı olan *doxa* ise kabul edilmeyen

Yahudi toplumu içinde mezhepsel farklılaşma ikinci tapınak döneminin sonlarına doğru, özellikle Sadukiler ve Ferisiler bağlamında tanımlanmaktadır. Yaygın kanaate göre bu mezhepsel farklılaşmanın kökenleri ikinci mabet döneminin sonlarına doğru, muhtemelen MÖ. 150 yıllarına dayanmaktadır.

bir “sapma” ya da “hatalı görüş” anlamlarına gelmektedir. Yine Yunanca köken bağlamında *ortho* “doğru, gerçek ve hakikat” anlamına gelmektedir. Bu çerçevede ortodoksi doğru, gerçek ve hakiki görüşün adı olmaktadır. Ancak bu kavramların etki alanı etimolojik tanımların ötesine geçmektedir. Heterodoksi tanımında sözü edilen “sapma” durumu farklı değil aynı dinî gelenek içinde ortaya çıkan karşıtlık durumunu ifade etmektedir. Ortodoksi ise merkezi din anlayışı ile egemen siyasi güçle özdeşleştirilmiş din yorumunu ifade etmektedir. Bu din yorumu asıl doğru öğretiyi savunduğu ve doğru inancın temsilcisi olduğu iddiasıyla kendini ortodoks olarak nitelemiş ve merkezî din anlayışının dışında kalan görüşler heterodoksi olarak görülmüştür.¹

Ortodoksinin heterodoksi ile olan mücadelesi, diğerini bastırmak; farklılığı kontrol altına almaktır. Ortodoksun ana muhalifleri hatalı olanlardır. Bu tanımlamalar içinde “gelenek” ve “otorite” gibi iki önemli unsur öne çıkmaktadır. Dinî öğretiler temelinde ortaya çıkan dinî gelenek ile bu geleneği sürdüren dinî otorite “doğru inancı”, yani ortodoksiyi tesis etmek ve heterodoksiyi baskılamak için işbirliği yap-

mıştır. Şüphesiz bu örgütlenmenin en tamamlayıcı unsuru siyasi erklerdir. Bu tanımlar çerçevesinde kurulu dinî düzen bağlamında ortodoksi hakikat yanlılığı ve meşruiyeti ifade ederken heterodoksi bir heretik (dinî sapkın) öncülüğünde yerleşik dinî söylemden sapmayı ifade etmektedir. Bu durumun dikkat çeken iki örneğinden biri Yahudilik geleneği içinde ortaya çıkan Ferisiler, diğeri ise Hıristiyanlık tarihinin en güçlü dinî otoritesi olan Katolik kilisesidir.

FERİSİLER: “KÖR KLAVUZLAR”

Yahudi toplumu içinde mezhepsel farklılaşma ikinci tapınak döneminin sonlarına doğru, özellikle Sadukiler ve Ferisiler bağlamında tanımlanmaktadır. Yaygın kanaate göre bu mezhepsel farklılaşmanın kökenleri ikinci mabet döneminin sonlarına doğru, muhtemelen MÖ. 150 yıllarına dayanmaktadır. Sadukiler kutsal metni yegane otorite olarak görmüş ve kendilerini bu metnin en yetkin söz sahipleri olarak değerlendirmişlerdir. Sadukiler kutsal metin haricindeki sözlü geleneği bağlayıcı görmemekte; yazılı ve sözlü geleneğin eşit derecede değerlendirilmesini bir düzmece ve hatta bidatlerin gizlice din alanına dahil edilmesi olarak değerlendirmişlerdir. Sadukiler ruhun mahiyeti ve âhiret inancı gibi doktrinleri yazılı metin olan kutsal kitapta destekleyen herhangi bir izahat bulunmadığı gerekçesiyle reddetmişlerdir. Tapınak üzerinde de etkili olan Sadukiler bu tapınağın yönetimini ve kurban takdim ritüellerini düzenleyen Yahudi grubunu ifade etmektedir. Toplumsal düzeyde ise daha aristokrat bir tarza sahip olan Sadukilik mülk sahibi ve tüccar gibi varlıklı üst sosyal sınıf Yahudilerin yakın olduğu bir mezheptir. Sadukilik MS. 70 yılında Kudüs’teki Süleyman mabedinin ikinci kez yıkılışının ardından ortadan kalkmıştır. Musa peygambere verilen yazılı hukukun geçerliliğini savunup bütün sözlü hukuk ve geleneği reddeden Sadukî mezhebinin temel doktrinlerinin MS.VIII. yüzyılda ortaya çıkan Yahudi mezhebi Karailik içinde devam ettiği söylenebilir.

Ferisiler, Sadukilerin aksine, yazılı kutsal metnin yanı sıra bu metnin tarih içinde ortaya çıkmış olan yorum ve tefsirleriyle birlikte diğer geleneksel birikimleri de sözlü kutsal metin adıyla manevi bir kaynak olarak görmektedir. Dolayısıyla kutsal metnin ve geleneksel yorumların sözel anlatımlarının eşit bir otoriteye sahip olduğu ileri sürülmüştür. Ferisiler Tevrat hukukunun tavizsiz takipçileridir. Zira bu hukukun koru-

yucusu ve takipçisi olmak Tanrı'nın seçilmiş kavmi olmanın kanıtı olarak görülmüştür. Bu mezhep taraftarları, Tanrı'nın lütfuna yakın olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri için Tevrat hükümlerini yaşamlarının en temel unsurları olarak uygulamayı savunmaktadır. Nitekim Ferisiler, Babil sürgününü İsrailoğullarının Tevrat hukukuna uyma konusunda başarısız olmalarının sonucu olarak görmektedir. Ferisilerin yazılı hukuk olan Musa hukukunun her hükmüne katı bir bağlılık göstermekle birlikte Tevrat'ın tefsirleri ile diğer sözlü geleneğin otoritesine de bağlı bir dinî hayati savunmaları nedeniyle Musa hukukunun amir hükümlerinin yanı sıra pek çok ahlaki öğreti, diğer günlük ve ibadete ait kural, kaide ve hükümler ihdas edilerek dinî hayatın kural ve kaideleri çoğaltılmıştır. Tevrat hukuku ve sonradan ihdas edilmiş diğer kuralara yıllar boyu nesilden nesile aktarılan geleneklerin de eklenmesiyle Ferisilere göre hem yazılı hem de sözlü hukuka bağlı olmak, dinî tutum haline gelmiştir. Ferisiler, katı kural ve kaideler ölçüsünde sürdürdükleri şekilsel dinî yaşamları nedeniyle "Tanrı'ya yönelik olan kalbinin herhangi bir öneminin olmadığı" ithamına maruz kalmışlardır. Bu dinî ve geleneksel hukuk kodlarına olan bağlılık Ferisiler için, onların Yahudi olmayan günahkarlardan ayrı kalmalarına imkan verecek ve onları bozulmaktan koruyacaktır. Din adamı olmamakla birlikte dinî hukukun ruhban sınıfının dışındaki öğreticileri ve uzmanları olan Ferisiler sosyal tercih açısından toplumun orta ve alt düzeyinde etkili olmuşlardır. Ferisilik temel doktrinleriyle modern dönemde Ortodoks Yahudiliğin öncüsü sayılmaktadır.

Ferisilerin kuşkusuz en önemli özellikleri, Tevrat kurallarının etrafını adeta bir çit gibi çeviren sözlü geleneğe olan bağlılıklarıdır. Ferisiler Tevrat'ta yer alan her bir emrin nasıl yerine getirileceğine dair bir sistem oluşturmuşlardır. Esasen bu sistem içinde yerine getirilmesi istenen hususların zaman zaman hukuk tarafından emredilen yükümlülüklerin çok ötesine geçtiği bilinmektedir. Bu katı yorumları yerine getirmek suretiyle imanlı kişi hatayla ya da gaflete düşerek Tanrı'nın emirlerinden birisinden uzaklaşmaktan kendini korumuş olacaktır. Ferisilerin bu anlayışı kendilerinin, hukuk kurallarına uymayan kişilere karşı bir kibir, gurur ve kendini yücelten bir tutum almalarına yol açmıştır.²

Tarihsel dönem itibarıyla Sadukiler ve Ferisiler, İsa Mesih'in Kudüs'te nübüvvet görevini yerine getirdiği

dönemde onunla en çok muhatap olan Yahudi gruplarıdır. Bu nedenle Sadukî ve Ferisiler hakkında en köklü ve kapsamlı bilgiler İnciller'de yer almaktadır. İsa Mesih ilahî mesajı tebliğ ederken en çok münakaşa ettiği Yahudi grup Ferisilerden oluşmuştur. O da Ferisilere karşı açık bir muhalefet içinde olmuştur. Yahudilerin bu dönemdeki tutum ve davranışlarındaki hatalar İnciller'de genellikle Ferisiler üzerinden eleştirilmiştir. Hatta İsa Mesih'in mevcut Yahudi anlayışını hedefleyen temel öğretilerinin daha çok Ferisilere yönelik olarak dile getirildiği söylenebilir. Ferisilerin gözünde ise İsa Mesih hukuka karşı gelme suçunu işleyen ve küfür içinde olan bir kimseydi. Onun kendilerine yönelik eleştirileri Ferisileri "öfkeden deliye döndürmekteydi" (Luka 6:11). Ferisiler aynı zamanda İsa Mesih'in kendilerinin halk üzerindeki saygınlık ve otoritelerine karşı tehdit olduğunu düşünmüşlerdir (Luka 13:17). Hâlbuki toplum tarafından Ferisilere, Tanrı'nın İsrail'e bir lütfu olarak verdiği Tevrat'ın koruyuculuğunu yaptıkları gerekçeyle büyük bir güven duyulması söz konusudur. İsa Mesih bu kadarıyla da kalmamış onları halkın huzurunda iki yüzlülükle, manevi körlükle ve şeytanın yollarını izlemekle suçlamıştır.

Ferisiler, Sadukîlerin aksine, yazılı kutsal metnin yanı sıra bu metnin tarih içinde ortaya çıkmış olan yorum ve tefsirleriyle birlikte diğer geleneksel birikimleri de sözlü kutsal metin adıyla manevi bir kaynak olarak görmektedir.

Yahudi toplumunun orta sınıfı üzerinde etkin olması sebebiyle daha yaygın olan Ferisî anlayışı, İsa Mesih döneminin Yahudi ortodoks inancını temsil etmektedir. Bu ortodoks Yahudi inancı yazılı kutsal metnin yanı sıra sözlü yorum ve tefsirler, geleneksel uygulama ve âdetler ile doldurulmuştur. Bir süre sonra geleneksel birikimin Yahudiliğin inanç özülüyle ilişkilendirilmesi suretiyle bu geleneği üreten ya da uygulayan çevreler tarafından Yahudiliğin merkezileştiricilik ve farklılığı dışlayıcılık dinamiğini oluşturmuştur. Dolayısıyla mutlak inanç öğretilerinin dışında hatta bu öğretileri de geride bırakırcasına ibadet ve dinî uygulamalara ait hukuk kodları ve şekilsel düzenlemeler ihdas edilmiştir. Kısa süre içinde özden çok şeklin öne çıkarıldığı bir dindarlık modu oluştu-

rumuş ve bu mod kendini hakikatin merkezine (ortodoks) koyarak farklı söylem ve eleştirileri de bu merkezin karşısında (heresi ve heterodoksi) olarak görülmüştür.

Bir yönüyle Ferisilik üzerinden tezahür eden Yahudi ortodoksisinin kendinden farklı söylemleri dışlamasının yanında kendisinin de her halükarda doğru inanç ifşasında bulunduğunu iddia eden tutumuna karşı İnciller'de İsa Mesih'in oldukça izah edici bir tepkisi söz konusudur. İsa Mesih'in söz konusu tepkisi Ferisilerin hatalarından çok bu hataları "en doğru inanç bilgisi"ne sahip oldukları iddiası ve gerekçesiyle işlemiş olmaları sebebiyledir.

İnciller'de İsa Mesih'in Ferisilere yönelik en önemli tanımlaması, onların sözleri ile davranışlarının birbirine uymadığıdır. İnciller'deki ifadelerle göre Ferisiler hayatın dışa dönük, görünen tarafına daha çok önem göstermelerine rağmen onların kalplerinin yani içsel dünyalarının kötülük, günahkârlık ve sahtekârlığın limanı olarak görülmesidir. İsa Mesih bu durumu "Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Bardağın ve çanağın dışını temizlersiniz, oysa bunların içi ağgözlülük ve taşkınlıkla doludur" (Matta 23:25) cümlesiyle eleştirmektedir. Dolayısıyla İsa Mesih döneminde yaşamış Ferisilerin önde gelenleri dinî doktrinleri ve davranışları arasındaki çelişki yüzünden iki yüzlülükle suçlanmıştır. Nitekim İsa Mesih öğrencilerine "Ferisilerin söylediklerinin tümünü yapın ve yerine getirin, ama onların yaptıklarını yapmayın. Çünkü söyledikleri şeyleri kendileri yapmazlar" (Matta 23:1-3) demiştir.

Tarihsel dönem itibarıyla Sadukîler ve Ferisiler, İsa Mesih'in Kudüs'te nübüvvet görevini yerine getirdiği dönemde onunla en çok muhatap olan Yahudi gruplarıdır.

Ferisilerin, İncil anlatıları çerçevesinde, şekilsel ve gösterişe dayalı dinî davranışları ve kendi kendilerini yüceltip övmeleri, onların İsa Mesih tarafından en çok eleştirilen taraflarını ifade etmektedir. Zira Ferisiler diğer insanları dinî konularda sert bir şekilde uyarmak ya da onları ayıplayıp yargılamakla dikkat çekmekteydiler. "Yaptıklarının tümünü gösteriş için yaparlar. Örneğin, hamailerini büyük, giysilerinin

püsküllerini uzun yaparlar. Şölenlerde başköşeye, havralarda en seçkin yerlere kurulmaya bayılırlar. Meydanlarda selamlanmaktan ve insanların kendilerini 'Rabbi' diye çağırmasından zevk duyarlar" (Matta 23:5-7).

Ferisiler ile İsa Mesih arasındaki en önemli çatışma konusu, İncil anlatısı çerçevesinde Yahudiliğin sept gününe dair katı kural ve kaidelerdir. Nitekim bu konudaki pasajlarda Ferisilerin olumsuz örneğinde, yapılan ibadetin hikmetinin mi yoksa şeklinin mi daha manevî bir değer olduğu izah edilmektedir. Yahudiliğin On Emir çerçevesindeki hükümlerinin altıncısı sept günü hakkındadır. Bu hükme göre "sept gününü takdis etmek için onu hatırında tutacaksın. Altı gün çalışacaksın ve bütün işini yapacaksın, fakat yedinci gün Allah'ın Rab'e septtir. Sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariye ve hayvanların ve kapılarında olan garibin hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü Rab gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri altı günde yarattı." Ancak bir sept günü İsa Mesih ekinler arasından geçerken kendisine eşlik eden öğrencileri tarlalardaki başakları koparmaya başlar. Ferisiler İsa'ya, "öğrencilerin sept günü yasak olanı neden yapıyorlar?" diye sorarlar. İsa onlara, "Davut'la yanındakiler aç ve muhtaç kalınca Davut'un ne yaptığını hiç okumadınız mı?" diye sorar. "Başkâhin Aviyatar'ın zamanında Davut, Tanrı'nın evine girdi, kâhinlerden başkasının yemesi yasak olan adak ekmeleklerini yedi ve yanındakilere de verdi." Sonra onlara, "İnsan sept günü için değil, sept günü insan için yaratılmıştır" der. (Markos 2:23-27). Dolayısıyla İsa Mesih Yahudi kurallarının Ferisilerin iddia ettiği gibi katı bir şekilsel düzenleme olmadığı açlık ve diğer zaruret durumlarında insan hayatı ve onurunun öne alınması gerektiğine işaret etmektedir.

İsa Mesih'in Ferisilere yönelik bir diğer eleştirisi ise çeşitli safsata ve tevil bakış açıları ile yeminlerinden kaçınmalarıdır. İsa Mesih bazılarının yeminlerine bağlı olurken diğer bazılarının teknik ayrıntı ve detayları öne çıkararak yeminlerinden kaçındıklarını ifade etmektedir. "Vay halinize kör kılavuzlar! Diyorsunuz ki, 'Tapınak üzerine ant içenin andı sayılmaz, ama tapınaktaki altın üzerine ant içen, andını yerine getirmek zorundadır.' Budalalar, körler! Hangisi daha önemli, altın mı, altını kutsal kılan tapınak mı? Yine diyorsunuz ki, 'Sunak üzerine ant içenin andı sayılmaz, ama sunaktaki adağın üzerine ant içen, andını yerine getirmek zorundadır.' Ey körler! Hangisi daha

önemli, adak mı, adağı kutsal kılan sunak mı? Öyleyse sunak üzerine ant içen, hem sunağın hem de sunaktaki her şeyin üzerine ant içmiş olur. Tapınak üzerine ant içen de hem tapınak, hem de tapınakta yaşayan Tanrı üzerine ant içmiş olur. Gök üzerine ant içen, Tanrı'nın tahtı ve tahtta oturanın üzerine ant içmiş olur (Matta 23: 16-22).

İsa Mesih Ferisîlerin dinî şekilcilik tutumlarını Tevrat hukukunda yer alan ondalık vergisi üzerinden eleştirmektedir. Burada Ferisîlerin hukukun gereği olan vergiyi ödemeyi aynı hukukun emrettiğinden daha fazlasını ödeyerek yerine getirirken hukuktan daha değerli bir anlamı olan adaleti, merhamet ve imanı göz ardı ettiklerini dile getirilmektedir. "Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisîler, ikiyüzlüler! Siz nanenin, dereotunun ve kimyonun ondalığını verirsiniz de, Kutsal Yasa'nın daha önemli konularını –adaleti, merhameti, sadakati– ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden asıl bunları yerine getirmeniz gerekirdi. Ey kör kılavuzlar! Küçük sineği süzer ayırır, ama deveyi yutarsınız! (Matta 23:23-24).

İsa Mesih'in din bilginleri ve Ferisîleri genellikle "ikiyüzlü" olmakla suçlaması, yaygın kanaatin aksine daha farklı bir anlamı ihtiva etmektedir. Çünkü İsa Mesih'in bu suçlaması sadece rol yapma ya da bir şeyi yapar gibi görünmenin çok ötesinde bir eleştiridir. Zira, kişi içsel olarak kendi kötülüğünün farkındadır fakat iyi bir insanmış gibi görünmeye çalışır. Bu ayrı bir durumdur. Ancak burada söz edilen "ikiyüzlülük" durumu kendilerinin gerçek dinin önderi olarak görmelerine rağmen bu insanların aslında kendi eksiklik ve kusurlarını göremeyecek kadar derin bir hezeyan içinde olduklarıdır. Zira sırf bu durumu ifade etmek amacıyla İsa Mesih'in onları "kör klavuzlar" (Matta 23:24) olarak nitelemesi oldukça izah edicidir. İncil anlatımı çerçevesinde Ferisîlerin ahlaki ve manevi körlükleri onların temel eksiklikleri olarak görülmüştür. Aynı çerçevede onların Tanrı ile bireysel ilişkiye sahip olmadıklarından, ibadetleriyle sadece şekilsel bir dinî adeti yerine getirdiklerine dikkat çekilmiştir. Yazılı ve sözlü hukuka yönelik bu denli katı bağlılık ve şekilsel tutumlar ibadetler sırasında kalbî bir motivasyona imkan tanımadığı gibi onları ben bilirimcilik ve ikiyüzlülüğe yönlendirmiştir.³

İncil anlatımlarında resmedilen İsa Mesih ile Ferisîler arasındaki çatışma çerçevesinde Kudüs'ün Yahudi or-

todoks merciinin İsa Mesih'i bir heretik olarak ilan etme gayreti içinde olduğu görülmektedir. Onun heretikliği bütün Yahudiler üzerinde bağlayıcı gördükleri Tevrat hukukuna karşı gelmektedir. Onlara göre İsa Mesih Yahudi hukukunun değerini azaltan hatta bu hukuku reddeden bir küfür durumu içinde olmaktadır. Ferisîler ve diğer Yahudi önde gelenlerinin İsa Mesih'i dinî açıdan heretik ilan etme eğilimiyle birlikte Roma'ya karşı gelen tehlikeli bir muhalif olarak yaftalama gayreti içinde oldukları görülmektedir. Bu husus İnciller'de ilginç bir diyalog içinde ifade edilmektedir: "İsa Mesih'i söyleyeceği sözlerle tuzağa düşürmek amacıyla Ferisîler'den ve Hirodes yanlılarından bazılarına ona gönderdiler. Bunlar gelip İsa'ya, "Öğretmenimiz" dediler, "Senin dürüst biri olduğunu, kimseyi kayırmadan, insanlar arasında ayırım yapmadan Tanrı yolunu dürüstçe öğrettiğini biliyoruz. Sezar'a vergi vermek Kutsal Yasa'ya uygun mu, değil mi? Verelim mi, vermeyelim mi?" Onların ikiyüzlülüğünü bilen İsa şöyle dedi: "Beni neden deniyorsunuz? Bana bir dinar getirin bakayım." Parayı getirdiler. İsa, "Bu resim, bu yazı kimin?" diye sordu. "Sezar'ın" dediler. İsa da, "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" dedi (Matta 22: 15-21).

Yahudi toplumunun orta sınıfı üzerinde etkin olması sebebiyle daha yaygın olan Ferisî anlayışı, İsa Mesih döneminin Yahudi ortodoks inancını temsil etmektedir. Bu ortodoks Yahudi inancı yazılı kutsal metnin yanı sıra sözlü yorum ve tefsirler, geleneksel uygulama ve âdetler ile doldurulmuştur.

İsa Mesih'in "Sezar'ın hakkı Sezar'a, Tanrı'nın hakkı Tanrı'ya" ifadesi tarihsel bağlamından farklı düşünüldüğünde seküler otoriteyi de ilahi otorite gibi saygın gördüğü şeklinde anlaşılabilir. Ancak burada Ferisîlerin, kendisini ya dinî bir heretik ya da siyasi bir isyankar olarak niteleyebilecekleri çok kritik bir soru sorduklarının farkındadır. Esasen bu aşamada İsa Mesih'in bu soruya verdiği cevap kadar böylesi bir soru sormaya tevessül eden Ferisî anlayışıdır. Ortodoks inanç ve geleneğin korunması adına her türlü karşı koymanın adeta mubah sayıldığı bu anlayış çerçevesinde farklı ve aykırı söylemleri dile getirenler

hem dinî bir sapkın hem de siyasi bir asi olarak ilan edilmek istenmiştir. Elbette bu husus sadece Yahudilik tarihi içinde yaşanmış değildir. Hıristiyanlıkta, özellikle Katolik kilise tarihinde ortodoks anlayışın korunması açısından bütün farklı anlayışların aynı şekilde ya sapkın ya da asi olarak değerlendirilip cezalandırılması söz konusu olmuştur.

KATOLİK KİLİSESİ: "DECCALİN BAŞI"

İsa Mesih'in başta Ferisiler olmak üzere Yahudilere karşı dile getirdiği söylemlerin üzerinden asırlar geçmiş ve İsa Mesih figürü üzerine kurgulanan teslis, inkarnasyon ve kefarete doktrinleri çerçevesinde varlık

Katolik kilisesi hem teolojik hem de bürokratik açıdan elde ettiği bu otorite ile diğer inançları dışlamış ve "kurumsal dinî otorite" yani ortodoks inanç konumunu kolayca elde etmiştir.

bulan Hıristiyanlık Katolik kilisesi formunda güçlü bir kurumsal yapıya kavuşmuştur. Roma İmparatorluğu'nun siyasi erkine imparator sahip olurken Katolik kilisesi kendisini manevî alanın sahibi olarak görmektedir. Kutsanmış hiyerarşik bir yapılanmaya bürünen kilise Roma'da merkezlenirken ruhban sınıfı bütün Hıristiyan coğrafyanın en ücra köşelerine kadar yayılan güçlü bir temsil unsuru haline gelmiştir. Katolik kilisesi hem teolojik hem de bürokratik açıdan elde ettiği bu otorite ile diğer inançları dışlamış ve "kurumsal dinî otorite" yani ortodoks inanç konumunu kolayca elde etmiştir.

Katolik kilisesinin dinin kurumsal sahibi olması hususu pek çok açıdan Hıristiyan toplum üzerinde önemli bir etki oluşturmuştur. Dinin kurumsal bir tekelleşmeye dönüştürülmesinin en açık ifadesi olarak kutsal metin Hıristiyan toplumun kutsal metni okuma, anlama ve yorumlama imkânından mahrum bırakılmış ve bu metni yorumlama hak ve yetkisi sadece papalığa has görülmüştür. Esasen uzunca bir dönem sıradan Hıristiyan bireylerin kutsal kitaba ulaşmaları ya da ağır Latince dilinden dolayı anlayabilmeleri bile mümkün olmamıştır.

Bu görünüm bir yandan Hıristiyanları kutsal metinden mahrum bırakırken diğer yandan kutsal metin ye-

rine papalık ve kilisenin dinin otoriterliğinin yüceltildiği bir kilise hukukunun ihdasını doğurmuştur. Bu otoriterlik kilisenin "Tanrı adına" icrada bulunması gibi bir teolojik geleneğe dönüşmüştür. Günah bağışlama, afroz ile cemaatten dışlama hatta âraftaki günahkârlar hakkında tasarrufta bulunma gibi pek çok ilahî görev papalığın kesinlikle feragat etmediği yetkilerindedir. Böylece Roma Katolik kilisesi ve başındaki papalar dinin kurumsal sahibi sıfatıyla Hıristiyan cemaatinin çevresinde manevî bir kuşatmada bulunmuşlardır.

Katolik papalığın bu tür tutum ve uygulamaları tarih boyunca pek çok Hıristiyan tarafından eleştirilmiş ve kiliseye karşı muhalefet edilmiştir. Bu eleştiri ve muhalefetin temel söylemi, kilisenin "dini sahiplenme" eğilimi çerçevesinde kendisini Tanrı ile Hıristiyanlar arasında ilahî aracı ve yegane otorite olarak görmesine yöneliktir. Ancak kilise kendi kurumsal tarihi boyunca kendisine yönelik her türlü eleştiri ve muhalefeti heretik olarak değerlendirip çok ağır bir şekilde cezalandırmıştır.

Kilisenin kendisini dinin ortodoks tezahürü olarak görerek her türlü farklı söylemi heretik sıfatıyla reddetmesine dair dikkat çeken bir örnek Hıristiyan reformcu ve Katolisizm karşıtı olan Jan Hus (1372-1415) tecrübesidir. Hus'un muhalefeti de doğrudan Katolik din adamlarının imtiyaz ve servetinin yanında, kilise hiyerarşisi ve papanın konumuna yönelik olmuştur. Kilisenin gerçek sahibinin Papa değil, Mesih olması ve İncil'in yaşamda temel alınması fikirleri, onun öğretisinin merkezini teşkil etmekteydi.⁴ İncil vurgusu çerçevesinde Hus, papalığın ilahî bir yetkiye dayandırarak gerçekleştirdiği maddî karşılığıyla günah bağışlama (endüljans) istismarını eleştirmiştir. Hus'un vaazları ruhban sınıfının suiistimalleri, özellikle manevî ve ahlakî değerlerden yoksun yaşam tarzları ile lüks içinde yaşamalarıdır. Günahların ise endüljans formunda kiliseye para ödeyerek değil ancak kişisel ve gönülden kaynaklanan bir tövbeylelikle bağışlanacağını savunmuştur.

Hus'a göre kilise merkezli değil İnciller'de öykülenen Mesih merkezli Hıristiyanlık anlayışı Tanrı'nın huzurunda bireysel sorumluluğu artırmaktadır. Dolayısıyla Hus günahları sadece Mesih'in bağışlayabileceğini söyleyerek Mesih'i anlatan ve hem ahlakî hem de manevî gelişimi destekleyen Tanrı'nın sözünün vaaz edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede

cemaatinin kutsal metni anlamaları konusunda onlara yardımcı olmuş ve Kitab-ı Mukaddes'in Çek dilindeki tercümesini yeniden gözden geçirmiştir.

Reformcu Hus, Hıristiyanlığın kurumsal dinî otoritesi olarak icrada bulunan kilisenin kendi din anlayışını ortodoks inanç haline getirmek için ihdas ettiği geleceğe ve kilise hukukuna karşı şiddetli bir eleştiri sergilemiştir. Çünkü Hus ortodoks tutumla sonradan ihdas edilmiş kilise hukuku ve geleneğinin kutsal metin meşruiyetine sahip olmadığını ifade etmektedir. Halbuki Mesih'in hukuku, kilisenin idaresi ve bütün Hıristiyanların düşünce ve davranış kaynağı olarak mutlak olarak yeterlidir. Bu hukuk kutsal metinde müşahhaslaşmıştır. Dolayısıyla kutsal metin kaynaklı hukuk diğer inanç kaynaklarının ve özellikle Roma Katolik kilisesinin temelini oluşturan geleneğinin üzerindedir. Hus özellikle dünyevî zenginlik ve servet arayışının ruhban sınıfının asıl misyonunu unutturduğunu ve onları kazanç peşinde koşan bir guruh haline getirdiğini ifade etmiştir. Hus kilise görevlilerinin ölümcül günahkârlık durumlarına düşükleri için halk üzerindeki saygınlık ve otoritelerini kaybettiklerini ifade etmiştir. Bu nedenle Hus, Mesih'in gündelik yaşam modelini takip etmedikçe hiç kimsenin Mesih'in vekili olamayacağını dile getirmiştir. Dolayısıyla papanın dünyevî otorite hakkının olmadığını, para ödeme ile gerçek bağışlanmaya ulaşamayacağını ve kaderde yazılmadıkça kilisenin günah affının günahkar insana bir fayda sağlamayacağını ileri sürmüştür.⁵

Katolik kilisesi, Hus'un kurumsal manevî şahsına yönelik bu tür eleştirileri nedeniyle asırlar boyunca uygulanmış olan ve İnciller'e değil kilise hukukuna dayalı geleneksel yargı sürecini başlatmıştır. Bu süreç esasen ortodoks inanç kurumunun heretik bir isyankarı dinin dışına itmeye, toplumsal itibarını zedelemeye ve gerektiğinde öldürmeye sonuçlanacak ağır bir yargılamayı ifade etmektedir. Yargı süreci öncelikle ortodoksi muhalifinin dinî açıdan sapkın gösterilmesiyle başlamaktadır. Hus da savunduğu kilise karşıtı tezleri nedeniyle papalık tarafından heretik ilan edilmiş ve kitapları toplanarak yakılmıştır. Kiliseye karşı muhalefetini sürdüren Hus bu kez aforoz edilmek suretiyle Hıristiyan cemaatinin dışına çıkarılmıştır. Aforoz sürecinde kilisenin Hus hakkındaki kanaati oldukça klasiktir: "Hus halka açık olarak ve çok ateşli bir şekilde kendisini ve düşüncelerini ısrarla savunmuştur. Ne yazık ki o da ortaçağ heretik

ve isyankârlarına benzer bir tuzağa yakalanmıştır. Heretikler bu tuzaktan ne masumiyetini kanıtlayarak ne de düşüncelerini geri alarak kurtulabilir."⁶ Aforozun ardından Hus'u destekleyen bazı ayaklanmalar olsa da Hus'un öğretilerini benimseyenler ölümle tehdit edilmiştir.

Katolik kilisesi uzun bir süredir manevî ortamı ifsad ettiği düşüncesiyle Hus sorununu kökünden halletmek istemektedir. Bu nedenle Hus'un farklı gündemlerle tertip edilmiş bir konsile çağırılarak dinlenmesi karar verilmiştir. Roma Germen İmparatoru Sigismund'un Hus'a bahsettiği bir güvenlik mektubu ile Hus konsil huzuruna çıkmıştır. Hus'un Katolik karşıtları, İmparator'un vaat ettiği güvenlik taahhüdünün kilise tarafından heretikliği ilan edilmiş bir kişi için geçerli olmadığı gerekçesiyle reformcuyu yakalayıp hapsedmiştir. Konsilin bir heretik olarak gördüğü Hus'u yargılama süreci artık yüz yüze başlamış ve heretik görüşleri otuz başlık altında sıralanmıştır. Bu heretik sayılan öğretileri, ana hatlarıyla kilisenin kutsal metin temeline dayanmayan bütün yetki ve uygulamalarının meşru olmadığı ve Hıristiyan inancının temelini sadece İnciller'de öykülenen Mesih olduğudur.⁷

Dinin kurumsal bir tekelleşmeye dönüştürülmesinin en açık ifadesi olarak kutsal metin Hıristiyan toplumunun okuma, anlama ve yorumlama imkânından mahrum bırakılmış ve bu metni yorumlama hak ve yetkisi sadece papalığa has görülmüştür.

Kilise yargı konseyinin Hus'tan istediği tek şey kilise karşıtı sözlerini geri alması ve Papalığı yeniden manevî bir otorite olarak tanımasıdır. Hus ise yargılama konusunda kutsal metnin hakemliğine başvurmak istemiş ve ancak bu metin tarafından yalanlandığında hatasını kabul edeceğini ifade etmiştir. Bu talebi reddeden kilise mahkemesi reformcuya bağışlanması konusunda tek seçenek olarak onu kilise hukuku içinde ihdas edilmiş bağışlanma sürecine davet etmiştir. Bu süreçte göre: (i) ileri sürdüğü düşünceler konusunda Hus büyük bir hata içerisinde olduğunu kabul edecek; (ii) savunduğu inançlarından gönülden vazgeçecek; (iii) kilise karşıtı sözlerini açıktan geri alacak; (iv) heretik sayılan görüşlerini savunmak bir yana bu görüşlerin karşısında olacaktır. Mahkeme konseyi bu dört

aşama içinde kendini aklayacak olan Hus'un aksi takdirde yakılarak cezalandırılacağını bildirmiştir. Hus düşüncelerinden geri adım atmayacağını bildirmesi üzerine 6 Temmuz 1415 günü yakılarak öldürülmüştür. Hus'un ölüm gerekçesi ise şu sözlerle ifade edilmiştir: "Sadece Tanrı'nın nezdinde iş gören kutsal konsil Jan Hus'u gerçek ve açık bir heretik olmakla mahkûm etmiştir. Hus Mesih'in değil öncü heretiklerden Wyclife'in havarisi olmuştur".⁸

Siyasi erkin politikalarına uygun icrada bulunan Katolisizm'in ortodoksi egemenliğine karşı güçlenen reformist muhalefet öncelikle Katolik kilisesi ve papalığa karşı onun kendi yöntemiyle mücadele etmiş ve hem dinî hem de toplumsal olarak bu kurumu zaafiyete uğratmak için papalığı "Deccalin başı" olarak nitelemiştir.

Bir heretik olarak Hus'un infaz işlemleri de gerçekten bir ritüel olarak yerine getirilmiştir. Hus'un başına onun bir heretik lider olduğunu sembolize eden figürlerin ve şeytanın resmedildiği bir şapka giydirilmiştir. Ölmeden önce günah itirafı talebi, bir heretiğin ölümü öncesinde böyle bir sakramente muhatap olmaya layık olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Bu cevaba yönelik olarak Hus'un tepkisi ise, "kimseye ihtiyaç duymadığı, çünkü kendisinin asla bir günahkar olmadığı" yönündedir. Bunun üzerine Hus cezayı hakeden heretiklere has bir giysi giydirilerek bir kazığa zincirlenmiştir. Ardından son kez görüşlerini geri alması istenmiştir. Hus'un cevabı ise "Tanrı şahidimdir ki, asılsız kanıtlarla suçlandığım şeyleri asla öğretilmedim. Yazdığım, öğrettiğim ve vaaz ettiğim her şey İncil hakikati içinde yer almaktadır. Bugün büyük bir hoşnutluk içinde öleceğim" olmuştur. Ritüelin sonunda Hus "bir heretik olarak kendisine gereğinin yapılması üzere" sivil görevlilere teslim edilmiştir.⁹ Çünkü kilise hiç kimseyi ölüme atmaması gerektiğini düşünmektedir. Hus kazığa bağlanırken kitapları halkın önünde ateşe atılmıştır. Ölümünden sonra Hus'un cesedi kazıktan alınarak Rhine nehrine atılmıştır.

Hus'un kilise mahkemesinde yargılanması sırasında mahkeme heyetini oluşturan kardinaler ile Hus arasında geçen bir konuşma, Hus'un kendisi ile İsa Mesih ve sorgucu Katolikler ile Ferisiler arasında bir benzerlik kurduğunu ortaya çıkarmıştır. Hus'un ki-

taplarını inceleyen yargı heyetinin dikkatini, Hus'un "İsa Mesih'in bir heretik olup olmadığı hakkında kesin karar verilmeden" Yahudi din bilginleri ve liderleri tarafından seküler idareci Platus'a "öldürülmek" üzere teslim edilmesi anlatısı çekmiştir. Hus'un anlatımına göre, kendileri için "bir kimseyi ölüme göndermenin hukuka uygun olmadığı" gerekçesiyle bu işi yetkili olarak yapması için İsa Mesih Platus'un ellerine bırakılmıştır. Ancak Hus, İsa Mesih'in en büyük suçlu olarak Platus'u değil Yahudi ileri gelenlerini işaret ettiğini ifade etmektedir. Hus'un kitabından bu kısımları okuyan mahkeme heyeti Hus'a "Ferisiler ile tam olarak kimi kıyasladığını" sorar. Hus ise "Yahudi din bilginleri ve Ferisilerin İsa Mesih'i Platus'a teslim ettiği gibi masum insanları sivil otoriteye teslim eden bütün herkesi" cevabını verir.¹⁰

Hıristiyanlık tarihinin öncü reformcularından olan Hus'un ardından onun izini takip eden diğer reformcular Katolik kilisesi ve papalığın dinî otoriterlik doktrinlerine şiddetle karşı çıkmışlardır. Siyasi erkin politikalarına uygun icrada bulunan Katolisizm'in ortodoksi egemenliğine karşı güçlenen reformist muhalefet öncelikle Katolik kilisesi ve papalığa karşı onun kendi yöntemiyle mücadele etmiş ve hem dinî hem de toplumsal olarak bu kurumu zaafiyete uğratmak için papalığı "Deccalin başı" olarak nitelemiştir. Böylece papanın "Deccalin başı" olduğu suçlaması, ortodoksiye karşı heterodoks çıkışın en sembolik ifadesi olmuştur.

SONUÇ

Ferisiler ve Katolik kilisesi bağlamında ele aldığımız iki örnekte de ortodoks mercii, muhalif söyleme karşı çıkarken kendinden menkul gerekçelerin ürettiği bütün araçları ve yöntemleri kullanmakta bir beis görmemiştir. Çünkü hem din, hem de sosyal dengeler gereği kendisini meşruiyet zemininin merkezinde saymaktadır. Ancak ortodoksi-heterodoksi ayrımı her zaman kendilerine biçilen zihinsel düzlemin sınırları içinde kalmamaktadır. Söz gelimi, çok çeşitli sâiklerin de etkisiyle heterodoks akım zaman içinde merkezi bir değeri elde ederken ortodoks tutum marjinal bir konuma itilebilmektedir. Bu durum teorik olarak da mümkün olmakla birlikte tarihsel süreç içinde tecrübe edilmiş bir durumdur. Yani bir heretiğin önderliğindeki heterodoksi akımı bir süre sonra ortodoks merkezi ele geçirebileceği gibi ortodoks merkez buna karşıt olarak heterodoks bir akım olarak görülüp kovuşturulmaya uğrayabilmiştir.

Kavramsal temeller üzerinden yargı geliştirmenin her zaman doğru sonuçlar verdiği söylenemez. Bu iki tecrübeye ifade edildiği gibi, ortodoks ve heterodoks doktrinler tarih içinde pek çok kez yer değiştirmiş ve meşruiyet zemini adeta konum değiştirmiştir. Uzak doğu dinsel geleneğinden örnek verdiğimiz Budizm, başlangıçta Hinduizm'in heterodoks bir söylemi olarak görülürken zaman içinde müstakil bir din olarak kendini ifade etmiştir. Hıristiyanlık da heterodoks bir Yahudi mezhebi olarak değerlendirilmeye birlikte asırlar sonra kilise tarihinde Hıristiyanlık merkezi konum edinirken Yahudiliğe karşı güçlü bir antisemitik teoloji geliştirilmiştir. Bu nedenle siyasi egemenlik, toplumsal denge ve geleneksel birikim gibi diğer unsurlardan tecrit edilmeksizin değerlendirilmesi durumunda dini hakikat iddialarına dair yargılar her zaman aynı anlamı ifade etmeyecektir.■

dipnotlar

- 1 Şinasi Gündüz, "Başkaldırı Geleneği ve Heterodoksi", Bilimname, VI (3), 2004, ss. 75-76.
- 2 Lawrence Boadt, Reading the O/d Testament: An Introduction (New Jersey: Paulist Press, 1984), s. 523.
- 3 Bkz. Everett F. Harrison, A Short life of Christ (Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans, 1968), s. 133.
- 4 Williston Walker, A History of the Christian Church (Edinburg: T.& T. Clark, 1985), s. 270.
- 5 Walker, A History of the Christian Church, 272.
- 6 Michael C. Thomsett, The Inquisition: A History (North Carolina: McFarland, 2010), s. 93.
- 7 Mullock, The History of Heresies and Their Refutation: Or, The Triumph of the Church, tr. Alfonso Maria de' Liguori (Dublin: James Duffy, 1857), ss. 251-252.
- 8 Thomsett, The Inquisition, s. 94.
- 9 Thomsett, The Inquisition, s. 94.
- 10 John Foxe, The Church Historians of England: Reformation Period, vol. iii (London: Seeley, 1962), s. 468.

ALİ ŞERİATİ SEMPOZYUMU

17-18 Kasım 2012, Bağlarbaşı Kültür Merkezi/ÜSKÜDAR - İSTANBUL

17 Kasım 2012 Cumartesi

Açılış Programı: 09.30-12.00

Sinevizyon Gösterisi

Açılış Konuşması

Protokol Konuşmaları

Konferans : 11.15-12.00

Ali Bulaç : İslam Düşünce Geleneğinde Ali Şeriatî

Öğle Arası : 12.00-13.30

I. Oturum : 13.30-15.30

Başkan : Prof. Dr. Derya Örs

Tebliğciler : Doç. Dr. Necdet Subaşı

Bir Entelektüel Bir Aydın Olarak Ali Şeriatî

Prof. Dr. Hicabi Kırilangıç

Ali Şeriatî'de Edebî Üslup ve Dil

Hamza Türkmen

Ali Şeriatî'nin İran ve Türkiye'deki Yansımaları

Müzakereciler : Hilal Kaplan

Yıldız Ramazanoğlu

Dr. Mustafa Yılmaz

Ara : 15.30-15.45

II. Oturum : 15.45-17.45

Başkan : Prof. Dr. Coşkun Çakır

Tebliğciler : Doç. Dr. İhsan Toker

Ali Şeriatî'nin Çağdaş İslam Düşüncesindeki Yeri

Ertuğrul Cesur

Ali Şeriatî'nin Siyasal Düşüncesi

Ümit Aktaş

Ali Şeriatî'nin Kapitalizm ve Sosyalizme Bakışı

Müzakereciler : Prof. Dr. Mustafa Tekin

Prof. Dr. İlhami Güler

Doç. Dr. Yücel Bulut

18 Kasım 2012 Pazar

III. Oturum : 10.00-12.00

Başkan : Prof. Dr. Şinasi Gündüz

Tebliğciler : Yard. Doç. Dr. Şamil Öçal

Ali Şeriatî'de Gelenek ve Modernizm

Yard. Doç. Dr. Murat Demirkol

Ali Şeriatî'nin Şia ve Ehli Sünnet'e Bakışı

Prof. Dr. Mahmut Aydın

Ali Şeriatî'nin Medeniyet ve Dinler Tarihine Bakışı

Müzakereciler : Prof. Dr. Mehmet Evkuran

Doç. Dr. Hakan Olgun

Prof. Dr. Fuat Aydın

Öğle Arası : 12.00-13.30

IV. Oturum : 13.30-15.30

Başkan : Prof. Dr. Ejder Okumuş

Tebliğciler : Doç. Dr. Kadir Canatan

Ali Şeriatî'de İnsanın Özgürlüğü ve Yabancılaşması

Cihan Aktaş

Ali Şeriatî'nin Kadına Bakışı

Doç. Dr. Gürbüz Deniz

Ali Şeriatî'de Hac İbadetinin Yorumu

Müzakereciler : Doç. Dr. Hüseyin Yılmaz

Dr. Alev Erkilet

Prof. Dr. Mevlüt Uyanık

Ara : 15.30-15.45

V. Değerlendirme Oturumu : 15.45-17.00

Katılımcılar : Ali Bulaç

Prof. Dr. Derya Örs

Prof. Dr. Coşkun Çakır

Prof. Dr. Şinasi Gündüz

Prof. Dr. Ejder Okumuş